

**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Андрій Андрійович Шуліка

Доктор політичних наук,
професор кафедри політології,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49000, Україна

E-mail: andddriysm@gmail.com.

Andriy Andriiovych Shulika

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor of the Department of Politology,
Oles Honchar Dnipro National University,
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000,
Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7250-0026>

Володимир Миколайович Торяник

Доктор політичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії з
актуальних проблем гуманітарних наук,
Дніпровський гуманітарний університет,
вул. Єрмолової, 35а, Дніпро, 49033, Україна

E-mail: torianyk89@ukr.net,

Volodymyr Mykolayovych Toryanik

Doctor of political sciences, professor,
The Head of the research department laboratories on
current problems humanities,
Dnipro Humanities University,

35a Yermolova Street, Dnipro, 49033, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6118-0848>

УДК 321:165.19

**ПОЛІТИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ВПЛИВ НА
АВТОРСЬКУ СУБ'ЄКТНІСТЬ**

Received 26 May 2022; revised 20 June 2022; accepted 30 June 2022

DOI: 10.15421/342214

Анотація

Стаття присвячена вивченню парадигмального вибору в межах прикладних та академічних політологічних розробок та розгляду авторської специфіки й тлумаченню наявних методичних інструментів. Мета дослідження – встановлення політико-теоретичних та політико-інституційних детермінант політологічного дослідження на основі парадигмального впливу на авторську суб'єктність. Охарактеризовано суб'єктивізм в політологічному науковому пошуці як основу авторську позицію, обґрунтовану певними особливими методичними підходами та специфікою предмету дослідження. Було підкреслено, що апріорне сприйняття дослідника як раціональної істоти, яка здійснює ініціативний та автономний процес політичного мислення. Проаналізовано причини ідентифікації науковості тих чи інших положень на рівні інтуїтивного сприйняття тематично орієнтованої експертної спільноти. Розкрито значення політологічного дослідження в контексті необхідності побудови несуперечливої картини світу на основі авторської позиції, яку культивує постмодернізм. З'ясовано, що суб'єктивна/суб'єктна авторська позиція в рамках обрання парадигми постмодерну та відповідної для неї методології може стикатися із специфікою пізнавальної ситуації. Розкрито, що парадигма постмодерну дає змогу гнучко підходити до параметрів зміни суспільства, їх проміжних етапів, оцінки цілей та засобів їх досягнення в умовах становлення демократії. Доведено, що досягнення евристичного потенціалу філософських дослідних парадигм для політологічного дослідження формується з урахуванням параметрів класики – неокласики або постнекласичної парадигматики. Встановлено, у кожному конкретному політологічному дослідженні для дослідника необхідна операціоналізація загальнонаукових принципів відповідно до предмету наукової розробки. Припущено, що фахова логіка концепції політичної науки передбачає співвіднесення методології та предмету дослідження передусім з орієнтирами політичної влади, політичної доцільності, політичної результативності тощо. Встановлено, що претензії суб'єктів політичного мовлення на істинність своїх висловлювань ґрунтуються на загальнолюдських і загальномовних засадах пропозиціонального мовлення. Зроблено висновок, що ціннісні критерії істинності і мотивації дослідження рідко вивчаються у сучасних політологічних дослідженнях.

Ключові слова: парадигма, політичні інститути, політична теорія, авторська суб'єктність, наукова спільнота, раціоналізм.

**Political-theoretical and political-institutional determinants of political research:
paradigmatic influence on the author's subjectivity**

Abstract

The article is devoted to the study of the paradigmatic choice within the framework of applied and academic political science developments and consideration of the author's specificity and interpretation of available methodological tools. The purpose of the research is to establish the political-theoretical and political-institutional determinants of political science research based on the paradigmatic influence on the author's subjectivity. Subjectivism in political scientific research is characterized as the basis of the author's position, justified by certain special methodological approaches and the specificity of the subject of research. It was emphasized that the a priori perception of the researcher as a rational being who carries out an initiative and autonomous process of political thinking. The reasons for identifying the scientific nature of certain provisions at the level of intuitive perception of the thematically oriented expert community are analyzed. The importance of political science research in the context of the need to build an uncontroversial picture of the world based on the author's position cultivated by postmodernism is revealed. It has been found that the subjective/subjective authorial position within the framework of the choice of the postmodern paradigm and the appropriate methodology for it may face the specifics of the cognitive situation. It is revealed that the paradigm of postmodernity enables a flexible approach to the parameters of social change, their intermediate stages, the assessment of goals and means of their achievement in the conditions of the formation of democracy. It is proved that the understanding of the heuristic potential of philosophical research paradigms for political science research is formed in the parameters of classical - neoclassical or post-nonclassical paradigmatics. It has been established that in each specific political research, the researcher needs to operationalize general scientific principles in accordance with the subject of scientific development. It is assumed that the professional logic of the concept of political science presupposes the correlation of the methodology and the subject of research primarily with the guidelines of political power, political expediency, political effectiveness, etc. It has been established that the claims of subjects of political speech to the truth of their statements are based on universal human and universal principles of propositional speech. It was concluded that the value criteria of truth and research motivation are rarely studied in modern political science research.

Keywords: paradigm, political institutions, political theory, author's subjectivity, scientific community, rationalism.

Постановка проблеми.

Суб'єкт політичного пізнання може бути не лише науковцем, який працює в академічних установах. У сучасних умовах багато політичних організації мають прогностичні та моніторингові департаменти, які здійснюють політичний аналіз не лише публічної політики, але й прихованих процесів, які можуть стати умовою успіху у політичній діяльності. Парадигмальний вибір у межах прикладних та академічних розробок базується не лише на авторській специфіці та довільному тлумаченні в наявних методичних інструментів, але також на міркуваннях здорового глузду, раціонального світогляду, ситуативного аналізу. У зв'язку з цим обрання доцільної та адекватної парадигми визначає стратегічний успіх дослідження.

Аналіз публікацій.

Тему парадигмальної орієнтації дослідників політики вивчають вітчизняні та зарубіжні вчені в міждисциплінарному аспекті. Зокрема, О.Афанасьєва аналізує дискурсивну парадигму суспільних і мовознавчих наук у дослідженні політичного/політологічного дискурсів (Афанасьєва, 2011), О.Білорус проаналізував співвідношення постіндустріальної світосистеми глобалізму та глобальної ноосферної економіки [Білорус, 2013], В.Грушко розглядає географічні засади соціально зумовлених світоглядно-політичних парадигм [Грушко, 2013] С.Наумкіна та Н.Ковадло демонструють парадигмальні моделі політичної еволюції в рамках дихотомії «Традиція» та «Сучасність» [Наумкіна, Ковадло 2012], О.Усенко з'ясує зміст парадигм дослідження громадсько-політичних рухів в умовах глобальних політичних процесів [Усенко 2013],

Т.Болл поставив питання переходу від парадигм до дослідницьких програм [Ball 1976], Ф.Бердслі зацентрував увагу на розвитку політичної науки в рамках відсутності типової дослідної парадигми [Beardsley 1974], Е.Холл встановлює рекомендації розробки реалістичної політичної теорії та мотивації дослідників [Hall 2017], Т.Кун виклав класичну структуру наукових революцій [Kuhn 1970], І.Лакатос та А.Масгрейв виявили взаємозв'язок критика та зростання знань [I.Lakatos, A.Musgrave 1970]. Попри це, існує потреба обговорення політико-теоретичних та політично-інституційних мотивацій індивідуального наукового пошуку в сучасних політичних науках.

Метою статті є встановлення політико-теоретичних та політико-інституційних детермінант політологічного дослідження на основі парадигмального впливу на авторську суб'єктивність.

Основний зміст.

Суб'єктивна імплікативна природа політичної істини генетично пов'язана із латентним атрибутивним суб'єктивізмом у практиці наукового пізнання. Суб'єктивізм в науковому пошуці означає авторську позицію, обґрунтовану певними особливими методичними підходами та специфікою предмету дослідження. У політико-інституційному контексті суб'єктивність є відображенням владних інтенцій авторів політичних висловлювань. Саме тому з науково-методологічної точки зору, політична істина скоріше належить до явища думок, або невстановлених і нестійких локальних істин індивідуального рівня. Згідно з позицією, яку відстоює Н.Пелагеша, «радянська система виробництва знань існувала в умовах автаркії. Тому в суб'єктів духовного виробництва «не було можливості вивчати з метою порівняльного аналізу реалії оточуючого СРСР світу через існування «залізної завіси». Вони також були чітко визначені пануючою ідеологією та марксистсько-ленінською теорією і не мали піддаватися сумніву. Соціально-економічні системи та інститути, відмінні від радянських, вважались аномальними. Домінуюча ідеологія стверджувала, що вони приречені на швидке уподібнення до радянських унаслідок неминучого становлення комунізму в

глобальному масштабі, а тому не варті уваги» [Пелагеша 2013: 167].

Обрання доцільної та адекватної парадигми політологічного дослідження має базуватися на стійких та обґрунтованих уявленнях щодо політичної реальності, які, з одного боку, відображають авторське ставлення до політичного світу. З іншого, ці уявлення враховують конвенційні положення, які склалися в рамках наукової спільноти. При цьому мова йде про апріорне сприйняття дослідника як раціональної істоти, яка здійснює ініціативний та автономний процес політичного мислення. Проте така ситуація з'явилася лише з проголошенням незалежності багатьох пострадянських держав. Як слушно вважає Н.Пелагеша, «для радянської парадигми духовного виробництва була характерною абсолютна відсутність суспільствознавчих наук, наприклад, політології та пов'язаних з нею предметів. Вони замінялись ідеологією. Це означало, що досліджувати соціалістичне суспільство науковці не мали змоги, оскільки все про нього було написано класиками максимізму-ленінізму, а його політична, економічна, соціальна структура та цілі визначались партійними документами. Будь-які ідеї, що не підпадали під офіційне розуміння, оголошувались поза законом» [Пелагеша 2013: 168].

Те, що політологічний дослідний процес здійснюється відповідно до уніфікованих наукових стандартів з точки зору постмодерної парадигми не виглядає безспірною аксіомою. У зв'язку з цим автор наукового дослідження немає переваг авторитетності перед літераторами, журналістами та іншими публічними мовниками. У зв'язку з цим ідентифікація науковості тих чи інших положень забезпечується на рівні інтуїтивного сприйняття тематично орієнтованої експертної спільноти. Як зазначає Н.Пелагеша, «за цілями та змістовним наповненням виділяються три періоди трансформації сфери індустрії знань пізнього радянського та пострадянських суспільств при переході від радянської парадигми духовного виробництва. Можна стверджувати, що в межах кожного з цих періодів формується певна парадигма осмислення соціально-політичних процесів з домінуючим термінологіч-

ним апаратом, ідеями, теоріями та акцентами на тих чи інших явищах поточного суспільного життя. Причому перші два періоди та, відповідно, парадигми, були спільними майже для всіх пострадянських країн, і тільки на третьому етапі тенденції розвитку індустрії виробництва знань починають змістовно відрізнятися в кожному з новоутворених соціумів» [Пелагеша 2013: 169].

Обрання постмодерної парадигми як основи політологічного дослідження вимагає від дослідника повної відповідальності за свої положення та висновки перед спільнотою фахівців та споживачів наукової інформації. Для політологічного дослідження це набуває значення через необхідність побудови несуперечливої картини світу на основі авторської позиції, яку культивує постмодернізм. Тому в цій ситуації важливу роль відіграє рівень довіри до результатів дослідження з боку фахової спільноти. На другий план відходять положення універсалізму, уніфікації, функціональності за співвідношенням з практичними потребами суспільства. Ю.Калиновський обґрунтовано вважає, що за допомогою знаків та символів мови формуються константи суспільної та індивідуальної політичної (громадянської, національної) свідомості й напрацьовуються можливі сценарії поведінки. У раціональній комунікації основним є смислове навантаження і зміст співвідноситься із смислом, що уможливорює взаєморозуміння членів спільноти. У постраціональній комунікації основним є знакове та символічне конструювання мовних форм і засобів комунікації, зв'язок між змістом і смислом може бути втрачений. Тоді, коли виникають будь-які викривлення смислів, мають місце комунікативні бар'єри, які ми розуміємо як утруднення або перешкоду для ефективного спілкування, що веде до викривлення смислу [Калиновський 2012: 104].

Обрання політико-теоретичного або політико-інституційного парадигмального фокусу пов'язане із співвіднесенням методології та предметної сфери політичної науки. Зокрема, суб'єктивна/суб'єктна авторська позиція в рамках обрання парадигми постмодерну та відповідної для неї методології може стика-

тися із специфікою пізнавальної ситуації. На прикладі сучасної України можна зазначити, що обрання предмету дослідження нерідко стикалося не з питанням адекватності методології, а з питаннями політичний самоцензура, неадекватності українського політичного розвитку до світових тенденцій. Саме в цих умовах автор-дослідник політичних явищ і процесів може проявити не лише ерудицію у політичній ситуації, але й гнучкістю її сприйняття, фіксації багатьох варіантів розвитку тощо. Як стверджує Ю.Калиновський, в епоху постмодерну, якій властиві ціннісний релятивізм, полісемантичність, визнання відносності інтерпретацій, невідрефлексованість життєвого досвіду тощо, мова стає єдиною доступною реальністю, і ми живемо у реальності, створеній мовою, інформацією, і комунікацією, а отже знаки вже не репрезентують щось матеріальне, а лише симулюють (обман як певна гра) [Калиновський 2012: 104].

Специфіка авторської позиції в умовах політичних трансформацій полягає в тому, що сам автор перебуває у межах подій і не може вважатися стороннім спостерігачем, що до певної міри суперечить принципам позитивної науки у частини ціннісної нейтральності. У зв'язку з цим парадигма постмодерну дає змогу гнучко підходити до параметрів зміни суспільства, їх проміжних етапів, оцінки цілей та засобів їх досягнення в умовах становлення демократії. Ю.Калиновський обґрунтовано стверджує, що комунікативна проблема включає дослідження мовних структур, понятійного апарату, засобів і способів комунікації і т. ін. Вони, в свою чергу, пов'язані з проблемами розуміння, перекладу, правильного тлумачення та переносу смислів, інтерпретації. Комунікація – смисловий аспект соціальної взаємодії [Калиновський 2012: 103].

Важливим аспектом з'ясування мотиваційних чинників політологічних парадигмальних уподобань є редукція загальнофілософської та загальнонаукової методології на предметне поле політичної науки. Осягнення евристичного потенціалу філософських дослідних парадигм для політологічного дослідження формується не у параметрах класики – неокласики або постнеокласичної парадиг-

матики. Розуміння евристичності залежить передусім від прагнення дослідникам досягти результатів у вигляді наукової новизни у складній політичній ситуації. У зв'язку з цим загальнонаукова методологія потребує корекції та уточнення. У кожному конкретному політологічному дослідженні для дослідника необхідна операціоналізація загальнонаукових принципів відповідно до предмету наукової розробки. М.Хаасом викладено основні метафізичні теорії – матеріалізму, ідеалізму та дуалізму – а потім показано, що примат матерії проти ідей є центральним у парадигмах пояснення в одній галузі політичної науки, а саме – теорії міських заворушень. Огляд конкуруючих теорій висвітлює метафізичні припущення та методологічні переваги кожної конкуруючої парадигми. Вчений стверджує, що більше уваги слід приділяти метафізичним припущенням парадигм, щоб загострити фокус дослідницької програми [Haas 1986: 520].

Також привертає увагу інтерпретація фахової логіки в контексті розвитку політичної науки. Фахова логіка концепції політичної науки передбачає співвіднесення методології та предмету дослідження передусім з орієнтирами політичної влади, політичної доцільності, політичної результативності тощо. Вона виходить за межі буденних та універсальних тлумачень суспільної дійсності. Проте створюється враження «передвизначеності» політико-інституційної парадигмальності. Як приклад можна навести співвідношення ціннісного навантаження виборчого процесу як важливої суспільної події формальним підсумком якого є формування дієздатних органів влади. Водночас з точки зору фахової політологічної логіки об'єкт дослідження може розглядатися в рамках особливостей політичної конкуренції, політичної поведінки, інституційної спроможності які не збігаються з поняттями суспільного блага, інтересів суспільства тощо.

Незважаючи на зв'язок політичної теорії із природно-мовним контекстом, політичні висловлювання мають певний фаховий термінологічний апарат, який дозволяє ідентифікувати політичні інтенції і риторичні прийоми. Водночас претензії суб'єктів політичного

мовлення на істинність своїх висловлювань ґрунтуються на загальнолюдських і загальнономовних засадах пропозиціонального мовлення. Таким чином, політична істина як справжнє відображення реальності набуває стійкого характеру за умови наявності зв'язку між суб'єктом мовлення та реципієнтом.

Значущими для визначення авторської суб'єктності слід вважати Етичні й нормативні засади відповідальності автора наукового дослідження. Для політологічного дослідження слід враховувати, що з точки зору постмодерної парадигматики етичні настанови не носять нормативного смислу для безпосередньої організації дослідження. Розробки концептів, формування структури та застосування методології, результат політологічного дослідження співвідноситься або з уявленнями фахової політологічної спільноти або із значущими для політичних суб'єктів даними або рекомендаціями.

Одним з визначальних чинників «встановлення» політико-теоретичного та політико-інституційного методологічного фокусу є питання раціональності та ірраціональності політичного пізнання. У зв'язку з вузьким тлумаченням корисності і раціональності у прикладних наукових дослідженнях політичне знання перебуває в ситуації постійного виклику й пошуку актуальності з боку соціальних цінностей і функцій. Водночас фундаментальна політична наука перебуває в пошуку своїх завдань саме в політико-процесуальному аспекті [Токовенко 2011].

Новітнє значення політичної істини у контексті розвитку політичної теорії пов'язане з тлумаченням поняття раціоналізму та його використання у дослідному процесі. Загальнонаукове співвідношення раціоналізму та ірраціоналізму визначає перевагу раціоналістичних підходів мислення та оцінювання. Водночас політичний процес і політична діяльність не повною мірою підлягають раціональному обрахунку та вимірюванню. Це зумовлює підхід до раціоналізму як до більш глибокого принципу впорядкування наукової інформації та технологічно-проектного здійснення політичних дій. Політична істина у цьому контексті виступає інстанцією, щодо якої має будувати-

ся ставлення відносно застосування розуму «раціо» в межах існуючих підходів та контекстів політичного знання. Багатовимірність політичного процесу не дозволяє однозначно виражати схильність до раціональних дій. Як вважає Ю.Левенець, «раціоналізм і ірраціоналізм являють собою основні способи освоєння політичної реальності. Аналіз цієї суперечливої єдності дає змогу сформулювати теорії, які пояснюють особливості структури і функціонування політичних систем, а відтак – підказати адекватні засоби розв'язання практичних завдань. Але політика багатовимірна. Вона виступає і як вид соціальної дії, і як сфера управління, і як система соціальних відносин» [Левенець 2009].

Висновки.

Політико-теоретична та політико-інституційна парадигмальність є великою мірою політико-філософським концептами, однак, у політологічному значенні їх зміст розкри-

вається на основі критеріїв науковості, політологічних досліджень. Методологія сучасної політичної науки орієнтована на досягнення вірогідних наукових результатів на основі природничо-наукових критеріїв. При цьому, дослідження поділяються на фундаментальні і прикладні. І основним завданням є розв'язання проблемних ситуацій. Здобуття достовірної інформації через використання математичного апарату і комп'ютерного моделювання звужує довільність авторської суб'єктивності, але в перспективі може значно посилити авторську суб'єктивність. Водночас ціннісні критерії істинності і мотивації дослідження рідко вивчаються у сучасних політологічних дослідженнях. Тому необхідним є встановити, чи є як корегується загальним науковим і філософським поняттям, а також загальносуспільним поняттям істини, поняття наукової результативності сучасної політичної науки.

Бібліографічні посилання

- Ball, T. (1976). From Paradigms to Research Programs: Toward a Post-Kuhnian Political Science. *American Journal of Political Science*, 20(10), 151-177.
- Beardsley, Ph.L. (1974). Political Science: The Case of the Missing Paradigm. *Political Theory*, 2(1), 46-61.
- Haas, M. (1986). Metaphysics of Paradigms in Political Science: Theories of Urban Unrest. *The Review of Politics*, 48(4), 520-548.
- Hall, E. (2017). How to do realistic political theory (and why you might want to) European. *Journal of Political Theory*, 16(3), 283-303.
- Kuhn, T.S., (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakatos, I., Musgrave, A. (1970). *Criticism and the Growth of Knowledge*. London: Cambridge University Press.
- Афанасьєва, О.М. (2011). Дискурсивна парадигма суспільних і мовознавчих наук у дослідженні політичного/політологічного дискурсів. *Нова філологія*, 44, 10-14.
- Білорус, О.Г. (2013). Постіндустріальна світосистема глобалізму чи глобальна ноосферна економіка? Рецензія на монографію Гальчинського А.С. «Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань». *Економічний часопис-XXI*, 5-6(1), 100-101.
- Грушко, В.С. (2013). Географія соціально зумовлених світоглядно-політичних парадигм. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Географія*, 2, 72-80.
- Калиновський, Ю.Ю. (2012). Комунікативно-дискурсивна парадигма у сучасних політичних дослідженнях. *Сучасне суспільство*, 2, 12-18.
- Левенець, Ю.А. (2009). *Політична наука: параметри раціоналізму*, в: *Історична і політична наука та суспільна практика в Україні*. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досл. ім. І.Ф.Кураса. К.: Парламентське вид-во, 166-171.
- Наумкіна, С.М., Ковадло, Н.П. (2012). Парадигмальні моделі політичної еволюції: «Традиція» та «Сучасність». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія*, 4, 117-121.
- Пеллагеша, Н. (2013). Нація чи держава: парадигмальна трансформація осмислення соціально-політичних процесів у країнах пострадянського простору. *Studia politologica Ucraino-Polona*, 3.

166-175.

- Токовенко, О.С. (2011). Глобальна еволюція та онтологія політичного процесу. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*, 1(2), 173-180.
- Усенко, О. (2013). Парадигми дослідження громадсько-політичних рухів в умовах глобальних політичних процесів. *Гілея: науковий вісник*, 75, 478-480.

References

- Afanasieva, O.M. (2011). Dyskursywna paradyhma suspilnykh i movoznavchykh nauk u doslidzhenni politychnoho/politolohichnoho dyskursiv [Discursive paradigm of social and linguistic sciences in the study of political/political discourses]. *Nova filolohiia*, 44, 10-14. (in Ukrainian)
- Ball, T. (1976). From Paradigms to Research Programs: Toward a Post-Kuhnian Political Science. *American Journal of Political Science*, 20(1), 151-177.
- Beardsley, Ph.L. (1974). Political Science: The Case of the Missing Paradigm. *Political Theory*, 2(1), 46-61.
- Bilorus, O.H. (2013). Postindustrialna svitosystema hlobalizmu chy hlobalna noosferna ekonomika? Retsenziia na monohrafiu Halchynskoho A.S. «Politychna noekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan» [Post-industrial world system of globalism or global noosphere economy? Review of the monograph by A.S. Galchynskiyi "Political neo-economics: the beginnings of a renewed paradigm of economic knowledge]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, 5-6(1), 100-101. (in Ukrainian)
- Haas, M. (1986). Metaphysics of Paradigms in Political Science: Theories of Urban Unrest. *The Review of Politics*, 48(4), 520-548.
- Hall, E. (2017) How to do realistic political theory (and why you might want to). *European Journal of Political Theory*, 16(3), 283-303.
- Hrushko, V.S. (2013). Heohrafiia sotsiialno zumovlenykh svitohliadno-politychnykh paradyhm [Geography of socially conditioned worldview and political paradigms]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. : Heohrafiia*, 2, 72-80. (in Ukrainian)
- Kalynovskyi, Yu.Yu. (2012). Komunikatyvno-dyskursywna paradyhma u suchasnykh politychnykh doslidzhenniakh [Communicative-discursive paradigm in modern political research]. *Suchasne suspilstvo*, 2, 12-18. (in Ukrainian)
- Kuhn, T.S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakatos, I. & Musgrave, A. (1970). *Criticism and the Growth of Knowledge*. London: Cambridge University Press.
- Levenets, Yu.A. (2009). Politychna nauka: parametry ratsionalizmu [Political science: parameters of rationalism], in: *Istorychna i politychna nauka ta suspilna praktyka v Ukraini*. NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. dosl. im. I.F.Kurasa. K.: Parlamentske vyd-vo, 166-171. (in Ukrainian)
- Naumkina, S.M. & Kovadlo, N.P. (2012)/ Paradyhmalni modeli politychnoi evoliutsii: «Tradyttsiia» ta «Suchasnist». [Paradigmatic models of political evolution: "Tradition" and "Modernity"] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Istoriia. Filosofii. Politolohiia*, 4, 117-121. (in Ukrainian)
- Pelashesha, N. (2013). Natsiia chy derzhava: paradyhmalna transformatsiia osmyslennia sotsialno-politychnykh protsesiv u krainakh postradianskoho prostoru [Nation or state: a paradigmatic transformation of the understanding of socio-political processes in the countries of the post-Soviet space]. *Studia politologica Ucraino-Polona*, 3, 166-175. (in Ukrainian)
- Tokovenko, O.S. (2011). Hlobalna evoliutsiia ta ontolohiia politychnoho protsesu [Global evolution and ontology of the political process]. *Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 1(2), 173-180. (in Ukrainian)
- Usenko, O. (2013). Paradyhmy doslidzhennia hromadsko-politychnykh rukhiv v umovakh hlobalnykh politychnykh protsesiv [Paradigms of the study of social and political movements in the conditions of global political processes]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 75, 478-480. (in Ukrainian)